

Ds. J.C. Aalders (1881-1960) als predikant van de Gereformeerde Kerken in Hersteld Verband

Inleiding

In 1926 verliet ds J.C. Aalders de Gereformeerde Kerken om zich aan te sluiten bij het nieuwgevormde kerkverband rond J.G. Geelkerken, de Gereformeerde Kerken in Nederland in Hersteld Verband. Na tien moeizame jaren werd hij in 1936 Nederlands hervormd.¹ Zijn leven heeft voor een belangrijk deel in het teken van kerkelijke conflicten en spanningen gestaan, die mede veroorzaakt werden door zijn scherpe pen, zijn heftig gemoed en zijn psychische instabiliteit.

Toen Aalders in 1926 de Gereformeerde Kerken verliet, had hij al vele malen blijk gegeven van zijn onvrede met de ontwikkelingen in deze kerken. In 1916 had hij een brochure gepubliceerd over de vraag *Veruitwendigen onze kerken?* Daarin bepleitte hij een terugkeer naar de authentieke gereformeerde vroomheid. Het was alles te veel een zaak van de buitenkant geworden. Enkele jaren later betoogde hij in de *Critiek der jongeren* (1918) dat de crisis in de Gereformeerde Kerken geen zaak van opstandige jongelui was, zoals F.W. Grosheide had beweerd. Opnieuw wees hij op het gebrek aan ware, diepdoorleefde, bevindelijke vroomheid, door hem vaak aangeduid als ‘evangelisch-mystisch’, of ‘mystiek’, die hij plaatste tegenover het ‘objectief-verstandelijke’ klimaat van de GKN. Tijdens zijn Indische jaren (1919-1925) bleef hij de ontwikkelingen in Nederland kritisch volgen. Als redacteur van het *Kerkblad voor de Gereformeerde Kerken in Nederlandsch Oost-Indië* schreef hij in 1920 onder meer over de oude Kuyper op een wijze die hem niet door iedereen in dank werd afgenomen. Als gevolg van de commotie die hierover ontstond, schreef hij nadien alleen nog over pastorale onderwerpen en zaken die het geestelijk leven betreffen. Terug in Nederland, werd hij in 1925 predikant te Schoonhoven.

In dat zelfde jaar 1925 liep de spanning rondom Geelkerken zo hoog op, dat besloten werd tot een buitengewone generale synode,

Dr. M.J. Aalders is predikant in de wijkgemeente Handwegkerk te Amstelveen en kerkhistoricus.

¹ Zie *Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme* II (Kampen 1983), s.v. Zie verder George Harinck (red.), *De kwestie-Geelkerken* (Barneveld 2001) en de daar genoemde literatuur.

die bekend zou worden als de Synode van Assen. Aalders, een aanhanger van de zogenaamde 'beweging der jongeren' waartoe ook Geelkerken en zijn medestanders werden gerekend, hield zich voorlopig afzijdig, zoals hij dat ook in zijn laatste Indische jaren had gedaan.²

De breuk met de Gereformeerde Kerken in Nederland

Kort na de Synode van Assen (1926) bezocht Aalders Geelkerken met de mededeling dat 'in u de Synode ook mij principieel veroordeeld had.'³ Het duurde nog even voordat het openbaar werd, maar in feite was de kogel door de kerk: Aalders zou de Gereformeerde Kerken verlaten. Tijdens de (buitengewone) kerkenraadsvergadering van de Gereformeerde Kerk van Schoonhoven van 18 oktober 1926 lag een schrijven van Aalders ter tafel, waarin hij zijn besluit mededeelde.⁴ Daarin wees hij op het feit dat hij al een tiental jaren ontevreden was over de gang van zaken in de GKN, en dat hij zich in het bijzonder bezwaard voelde door de besluiten van Assen en de gevolgen daarvan. 'Na rijp beraad en biddend overleg' was hij tot de conclusie gekomen 'voor God en zijn geweten verplicht te zijn te breken met het synodale kerkverband.' Omdat hij 'volkomen instemde' met de beginselverklaring van de Conferentie der Gereformeerde Kerken buiten verband op 11 oktober 1926, 'voegde hij zich met heel zijn gezin bij de kerken van het herstelde kerkverband.' Eén van de punten uit deze beginselverklaring sprak onomwonden over de 'veruitwendiging' van het kerkelijk leven, een thema dat door Aalders tien jaar eerder op de kerkelijke agenda was gezet.⁵

Dit verzoek riep de woede op van de kerkenraad op. Deze 'kon zijn raadselachtige handeling niet begrijpen en keurde tevens zijn handelwijze t.o.v. de gemeente ten zeerste af.' Zijn kerkenraad voelde zich door zijn beslissing overvallen, waaruit me mogen concluderen dat Aalders zich publiekelijk niet over 'Assen' en de gevolgen daarvan had uitgelaten.

In een brief van 22 oktober kwam hij terug op de bovengenoemde vergadering. Men had hem namelijk oneerlijkheid verweten omdat hij in het verleden geen open kaart had gespeeld over zijn gevoelens. Hij herkende zich daar niet in. Zo iemand, 'dan ben ik het geweest, die op allerlei manier van zijn afwijkende opinie heb blijk gegeven in gesprek, door brochure en pers.' Van een met opzet achterhouden van afwijkende gevoelens was geen sprake, en hij verzocht de kerkenraad dan ook hem zulks schriftelijk te verklaren. 'Het zou mij 'ondraaglijk wezen van u te moeten scheiden onder de blijvende verdenking uwerzijds van oneerlijk onder u gewandeld (...) te hebben.' Interessant is ook de passage waarin hij min of meer afstand nam van Netelenbos en Geelkerken: 'Voor

² D.Th. Kuiper, 'Gefnuikte vernieuwing. De "beweging der jongeren" in de Gereformeerde Kerken in Nederland in de periode 1910-1930', in: D.Th. Kuiper, *Tussen observatie en participatie. Twee eeuwen gereformeerde en antirevolutionaire wereld in ontwikkelingsperspectief* (Hilversum 2002) 123-152.

³ J.J. Buskes jr en J.C. Aalders, *Bevestigings- en intreepredikatie in de Gereformeerde Kerk van Amsterdam-Groot* (Amsterdam 1927) 25. In deze tijd waren er behalve contacten met Geelkerken ook contacten met Buskes, zie t.a.p.

⁴ Het niet-geïnterviewde archief van deze kerk berust in het Streekarchief van de Krimpenerwaard. Van belang zijn de kerkenraadsnotulen en een map met enkele stukken betreffende Aalders' vertrek uit de GKN. Deze zijn voor mij bij elkaar gezocht door dhr G.B. de Hoop.

⁵ De tekst van deze verklaring is als bijlage opgenomen. Ik ontleende deze aan een artikel over deze verklaring in *Woord en Geest* van 12 november 1926.

⁶ Het afschrift van de reactie is bewaard gebleven. Versus C. Aalders, die zich meende te herinneren dat de kerkenraad hem had willen behouden. 'We weten hoe U over Geelkerken en zijn veroordeling denkt, maar U moet toch onze predikant blijven', G. Puchinger, 'Gesprek met C. Aalders uit Utrecht', in: *Praktische Theologie. Nederlands tijdschrift voor pastorale wetenschappen* 2 (1975) 291-305, aldaar 294. Wel waren er gemeenteleden die zo dachten en de kerkenraad verzochten om een brief aan de synode om Aalders niet te dwingen zich met Assen te conformeren.

⁷ Zie over het familieverband M.J. Aalders, 'Aalders (Ihrhove)', in: P. van Beek e.a. (red.), *De dolerenden van 1886 en hun nageslacht* (Leusden/Kampen 1990) 120-129.

⁸ G. Ch. Aalders, 'Ds G.J.D. Aalders', *Jaarboeken dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland* 11 (1927) 353-355.

⁹ Zondag 4 november. Hij logeerde bij Buskes. Het archief van de kerk van Amsterdam-Centrum wordt in het Gemeentearchief van Amsterdam bewaard onder inventarisnr 850. Het bevat behalve financiële stukken de kerkenraadsnotulen (met uitzondering van het eerste notulenboek, 1926-1927) en een grote hoeveelheid ingekomen stukken en

rekening der broeders laat ik het mij te beschuldigen van eensgezindheid met ds Netelenbos of zelfs ook met Dr Geelkerken. ... Slechts geldt mijn bezwaar den geest en de besluiten der Asscher synode, en mijn contact met de kerken van hersteld verband, uit de kwestie Geelkerken geboren, berust op de ter conferentie gegeven beginselverklaring.' De kerkenraad weigerde Aalders de door hem gevraagde verklaring. Integendeel. Hij meldde van mening te zijn dat Aalders de vergadering tijdens het beroepingswerk van zijn afwijkende gevoelens in kennis had moeten stellen.⁶

De breuk met de GKN leidde tot een breuk met zijn broer, de vu hoogleraar Gerhard Charles Aalders (1880-1961.⁷ Deze had als pre-adviseur een belangrijke rol had gespeeld tijdens de Synode van Assen en heeft hem de overgang naar het HV zo kwalijk genomen, dat er sedertdien van enig persoonlijk contact geen sprake meer was. Een van hun laatste ontmoetingen was tijdens de begrafenis van hun vader, die op 8 september 1926 was overleden. Iets van de breuk tussen beide broers blijkt uit *In memoriam* dat G.Ch. Aalders aan zijn vader wijdde. Daarin merkte hij op ervan overtuigd te zijn dat geen ander dit *In memoriam* zo in de geest van de overledene zou kunnen schrijven als hij.⁸ Ook de familie Ingwersen, de familie van zijn vrouw, wier vader in 1886 een van de geschorste Amsterdamse ouderlingen was, heeft hem deze stap niet in dank afgenomen, maar de breuk was niet zo radicaal als met zijn eigen familie. Dit moge voldoende zijn om duidelijk te maken dat het kerkelijk drama voor Aalders tot een persoonlijk drama is geworden. Naar verluidt heeft hij zeer onder de breuk in de familie geleden. Ook zijn gezin droeg de sporen van deze breuk. Beide zonen werden al spoedig hervormd, de rest van het gezin volgde in 1936, toen Aalders overstapte naar de Nederlandse Hervormde Kerk.

Predikant te Amsterdam

Aalders verhuisde in 1926 naar Gouda en werd in 1927 beroepen door de Gereformeerde Kerk van Amsterdam-Centrum (HV). Hij had daar in het najaar van 1926 een preekbeurt vervuld en deze was goed gevallen.⁹ Een gemeentelid schreef de kerkenraad: 'Ik meen in ds Aalders ontdekt te hebben de man met gebedskracht.' Ook anderen zagen wel iets in deze predikant, er werd een beroep op hem uitgebracht, en op 15 februari 1927 schreef hij de kerkenraad dat hij het beroep aannam.

De bevestiging in de Salvatori-kerk te Amsterdam (door J.J. Buskes) vond plaats op woensdag 23 maart 1927, op zondag 27 maart 1927 deed Aalders intrede. Buskes preekte over Johannes 12:20-24, over het tarwegraan dat in de aarde valt, sterft en toch

vrucht draagt. ‘Wij geloven in Gods weg te zijn.’¹⁰ Aalders en Buskes gingen de weg die Jezus ging – het was lijdenstijd. Aalders deed intrede met een preek over Jesaja 52: 1: ‘Om Sions wil zal ik niet zwijgen en om Jeruzalems wil zal ik niet rusten, totdat zijn heil opgaat als een lichtglans en zijn verlossing als een brandende fakkel.’ De pijn van de scheiding klinkt door. ‘Het broederhart in mij weent daarover, de ziel in haar liefde tot de kerken voelt zich gewond en treurt. Daarom mineur als ondergrond onder en achter de vreugde.’¹¹ Het verschil met Assen liep zijns inziens vooral over de vraag naar de koers van de GKN: dogmatisch-kerkrechtelijk of evangelisch-mystisch.¹² Daar openbaarde zich voor Aalders het beslissende verschil in geesteshouding. Opnieuw wees hij, zoals in de bovengenoemde brochures uit 1916 en 1918, op de vroomheid als de kern van de zaak. Daar lag voor hem dan ook het breekpunt, bij de ‘veruitwendiging’ van het kerkelijk leven en het gebrek aan geestelijke diepgang.

Publicitaire arbeid

Na zijn breuk met de GKN heeft Aalders zich nog regelmatig met ‘Assen’ bezig gehouden. Zo hield hij op 27 mei 1927 hij een toespraak voor de Vereniging van Gereformeerden te Amsterdam (sectie Oost), *Assen’s leerbeslissing toegelicht en getoetst*.¹³ Kern van zijn betoog is dat te Assen geloof en wetenschap op ongeoorloofde wijze waren vermengd. De synode had gesproken over de klaarblijkelijke bedoeling van het schriftverhaal, maar had daaruit ten onrechte de conclusie getrokken dat de vermelde feiten ‘zintuigelijk-waarneembare werkelijkheden’ waren.¹⁴ Dat was voor Aalders niet meer de ‘eenvoudigheid des geloofs’, dat was wijsgerige formulering. Daarom was het gestelde dilemma: òf de letterlijke opvatting òf een symbolische die de letter uitwist, voor hem een vals dilemma. De Schrift, zo betoogde hij vervolgens, sluit met haar werkelijkheidsbegrip aan bij taal en stijl van het dagelijks leven, maar blijft bij onze gewone opvatting niet staan. Er is onderscheid tussen de dingen die men ziet en de dingen die men niet ziet. De laatste zijn eeuwig. Maar daarmee zijn de onzienlijke dingen nog niet onwerkelijk, ook al zijn ze niet zintuiglijk waarneembaar.¹⁵ Ze zijn slechts voor het geloof zichtbaar, niet voor de wetenschap.¹⁶ Zijn conclusie is duidelijk en hard: ‘We hebben hier te doen met de beschouwing van een epigonengeslacht, die beslist decadent is te noemen.’¹⁷ En dan, als finaal oordeel: ‘We krijgen enghartige uitleggers die aan geen mystiek achter het geschreven woord geloven kunnen, omdat de dorheid alle mystieke gloed in hun eigen borst heeft gedood.’¹⁸ Dat mocht ook zijn broer G.Ch. Aalders, naar wie in deze brochure herhaaldelijk verwezen wordt, in zijn zak steken. Terwijl deze, een rustige, evenwichtige, nobele,

afschriften van uitgaande stukken. Het archief is niet geïnventariseerd. Ten tijde van het onderzoek (zomer 2001) stond het bekend als Archief van de Gereformeerde Kerk van Amsterdam-Zuid (in Hersteld Verband). Het bevat echter archiefstukken van de kerken van Amsterdam-Centrum en Amsterdam-West. Het archief van Amsterdam-Zuid berust onder het niet geïnventariseerde gedeelte van de hervormde kerkvoogdij.

¹⁰ *Bevestigings- en intreepredikatie*, 4.

¹¹ *Bevestigings- en intreepredikatie*, 16.

¹² *Bevestigings- en intreepredikatie*, 22.

¹³ *Assen’s leerbeslissing toegelicht en getoetst* (Amsterdam 1927).

¹⁴ *Assen’s leerbeslissing*, 11.

¹⁵ *Assen’s leerbeslissing*, 12.

¹⁶ Een theologische of wijsgerige verantwoording gaf hij niet, maar wellicht heeft hij deze gevonden in de werkelijkheidsomschrijving van J. Woltjer. Zo D. Th. Kuiper, *De voormannen* (Meppel/Kampen 1972) 332-333. Over Woltjer zie men H. Van der Laan, *Jan Woltjer (1849-1917). Filosoof, classicus, pedagoog* (Amsterdam 2000).

¹⁷ *Assen’s leerbeslissing*, 19-20.

¹⁸ *Assen’s leerbeslissing*, 20.

vriendelijke en conservatieve man, voor de objectivistisch geïnterpreteerde Kuyperiaanse lijn koos, gaf zijn broer – opstandig, heftig, onevenwichtig – de voorkeur aan een meer mystiek getinte subjectieve geloofsvorm.

In 1928 publiceerde Aalders in *Onder Eigen Vaandel* een artikel over 'Het theologisch belang van het Assensch leergeschild'. Daarin zette hij in bij de veranderende cultuur, het punt waarop 'Assen' gefaald had. Ter adstructie van zijn tijdsanalyse beriep hij zich nadrukkelijk op O. Noordmans, A.J. de Sopper, W.J. Aalders, J.H. Gunning JHzn en op H. Bavincks rede over *Modernisme en orthodoxie*. De posities zijn bezig te wijzigen, zo betoogde hij. Er heeft een algemene wending in het geestesleven plaatsgevonden. Ter genezing riep hij op tot een hernieuwde aansluiting bij de reformatoren, in het bijzonder bij Luther. 'Het centrum hunner beschouwing is zakelijk het herstel van de persoonlijke verhouding tot God, maar vandaar uit herstel der verhoudingen tot geheel het leven'.¹⁹ Hij wilde achter het neo-calvinisme terug. Illustratief is dat, anders dan in zijn eerste brochures, behalve Kuyper en Bavinck geen gereformeerde theologen worden genoemd. De kloof tussen hem en de GKN was dieper geworden.

Ook bewoog Aalders zich op journalistiek terrein. Want kort na zijn afscheid van de GKN werd hij vaste medewerker aan *Woord en Geest*.²⁰ Dit blad verscheen voor het eerst in 1925, toen de spanningen in de GKN reeds hoog waren opgelopen. Het was in feite het blad der 'jongeren', waarvoor Aalders in 1918 had gepleit, en het moest brengen wat *De Reformatie* beloofd had maar niet bracht: een eigen orgaan voor de progressieve krachten in de GKN. Geelkerken was hoofdredacteur. Aalders schreef regelmatig, zij het minder dan mensen als Buskes, Smelik, J.J.R. Schmall en anderen. De eerste jaren was hij nog intensief bezig met Assen en met Kuyper. Een aanleiding vond hij meestal in de gereformeerde kerkelijke pers, maar na enkele jaren begon de behoefte aan dat soort polemieken merkbaar af te nemen. Vanaf 1930 beperkte hij zich tot schriftbesprekingen en boekbesprekingen. Deze betroffen meestal thema's uit de pastoraal-psychologische en spirituele sfeer. Daarnaast leren we hem kennen als aanhanger van Karl Barth en zien we een toenemende belangstelling voor wat ik korthedshalve aanduid als opwekkingsbewegingen. Hij schreef onder over de Nederlands Christen Gemeenschaps Bond en de Oxford Groep van Frank Buchman. Het laatste jaar waarin Aalders publicitair actief was, was 1937. Hij leverde enkele boekbesprekingen en gaf een vierdelig artikel over Henry Newman. In de twee volgende jaren leverde hij slechts één artikel. Deze afnemende stroom bijdragen

¹⁹ 'Het theologisch belang van het Assensch leergeschild', *Onder Eigen Vaandel* 3 (1928) 128-143, aldaar 15.

²⁰ Zijn naam wordt vanaf 5 november 1927 onder de medewerkers vermeld.

hangt wellicht samen met de vervreemding die hij ten opzichte van het HV voelde. Het is alsof hij langzamerhand uit het publieke leven verdween.

Vervreemding

Deze vervreemding van het HV kondigde zich al kort na zijn overstap aan, want vanaf 1929 nam de spanning rond zijn persoon toe. In toenemende mate openbaarde zich daarbij een psychische instabiliteit. Toen hij in 1929 een spreekbeurt wilde vervullen op een verkiezingsbijeenkomst van het CDU, leidde dat in Amsterdam-Centrum tot grote beroering.²¹ Op de kerkenraadsvergadering van 1 juli 1929 verklaarde Aalders dat hij een a-politieke rede op het oog had, die hij evenzeer op een bijeenkomst van de ARP had kunnen houden.²² Aalders zegde toe voorlopig niet meer voor het CDU op te treden en rekening te zullen houden met de wensen van de gemeente.²³

Daarna schijnt de rust niet te zijn teruggekeerd. Zijn jongste zoon, W. Aalders herinnerde zich een periode vol conflicten. 'Deze overgang [uit de GKN naar HV] heeft hem bepaald niet gelukkiger gemaakt. Integendeel. Hij kwam van de regen in de drup.'²⁴ Hij concludeerde, aldus deze zoon, dat het HV geen toekomst meer had en raakte in een depressie. Door zijn persoonlijk optreden op vergaderingen en dergelijke werd zijn positie in Amsterdam steeds moeilijker. W. Aalders en zijn oudere broer, C. Aalders, namen in deze tijd afstand van hun vader. Zijn onverwachte en heftige uitvallen, thuis en in de openbaarheid, brachten hen in grote verlegenheid. Overigens is het opmerkelijk dat de toon van de kerkenraadsverslagen betreffende Aalders neutraal is. Behalve de kwestie over de politieke spreekbeurt lijken de interne verhoudingen goed te zijn geweest. Blijkbaar heeft het gewone predikantswerk Aalders veel spanningen opgeleverd. Deze liepen zo hoog op, dat hij 1 april 1931 de kerkenraad schriftelijk meedeelde dat hij op doktersadvies voorlopig zes weken rust moest houden.²⁵ Hij was toen al enkele weken uitgeschakeld en de kerkenraad had zich reeds bezonnen op noodmaatregelen.²⁶ Tijdens deze periode van afwezigheid meldde de Commissie van Beheer dat de financiële problemen van de kerk zo groot waren geworden dat er bezuinigd moest worden. Dat kon alleen op het traktement van de predikant. De kerkenraad ging akkoord en besloot, zonder dat er overleg met Aalders was geweest, per 1 oktober 1931 zijn traktement te verlagen van fl. 6.750,- naar fl. 6.000,-. Een tweede verlaging zou per 1 januari volgen.²⁷ Daarvan werd Aalders door een deputatie van de kerkenraad in kennis gesteld. Dit gesprek is niet goed verlopen. Dat blijkt althans uit de brief die zijn zoon C. Aalders op 20 juni 1931 aan de kerkenraad zond.²⁸ Aalders had, aldus zijn zoon, tijdens dat gesprek een

²¹ Langeveld, *Protestants en progressief. De Christelijk-Democratische Unie 1926-1946* (Den Haag 1989) 367-368. Een en ander n.a.v. een ingekomen brief. GAA, Archief Amsterdam Zuid, *Notulen kerkenraad en Ingekomen stukken*.

²² Zelf meldt hij dat hij al sedert 1918 geen lid meer van de ARP was.

²³ G.H. ter Schegget schreef me dat zijn vader, ds L. ter Schegget, die Aalders opvolgde, zich op verzoek van de kerkenraad niet over politiek uitliet. Hij wist tevens te vertellen dat zich in deze gemeente een aanzienlijke groep bewonderaars van A. Hitler bevond. Over de verhouding tussen HV en de NSB zie men J.J. Buskes, *Hoera voor het leven* (Amsterdam 1963) 175-178.

²⁴ W. Aalders, *Johannes Christiaan Aalders*, een niet gepubliceerde bijdrage over zijn vader. In mijn bezit.

²⁵ GAA, Archief Amsterdam Zuid, *Ingekomen stukken*. In een brief d.d. 1 april, opgesteld door W. Aalders. Het doktersadvies heb ik niet kunnen vinden.

²⁶ GAA, Archief Amsterdam Zuid. De kerkenraadsnotulen van 18 maart 1931 maken melding van zijn ziekte.

²⁷ GAA, Archief Amsterdam Zuid, *Notulen kerkenraad*, 3 juni 1931.

²⁸ GAA, Archief Amsterdam

Zuid, *Ingekomen stukken*, 20 juni 1931, van C. Aalders aan de kerkenraad.

²⁹ GAA, Archief Amsterdam Zuid, *Notulen kerkenraad*, 24 juni, brief d.d. 24 juni.

³⁰ GAA, Archief Amsterdam Zuid, *Ingekomen stukken*, 2 juli 1931, van Aalders aan de kerkenraad.

³¹ Langeveld, *Protestants en progressief*, 368.

³² E.D.J. de Jong, *Buskes, dominee van het volk. Biografie* (1998) 91-118 en 132-164.

³³ Mededeling A. Bekkenkamp, auteur van een boek over de opvolger van Aalders te Enschede, L. Overduin. Zie A. Bekkenkamp, *Leendert Overduin. Het levensverhaal van een pastor Pimpernel 1900-1976* (Enschede 2001).

mogelijk beroep naar Enschede aan de orde gesteld, maar tot zijn teleurstelling was daarop ontstemd gereageerd. Er was geen enkel begrip voor zijn behoefte aan een stillere werkkring. Over de financiën had zijn vader gezwegen, maar de zoon maakte van zijn hart geen moordkuil en sprak over een onchristelijke handelwijze. Op de kerkenraadsvergadering van 24 juni kwam dit alles aan de orde. Die avond lag ook een brief van een kerkenraadslid op tafel die zich opwierp als bemiddelaar. Hij meende dat de predikant niet achter de brief van zijn zoon stond en achtte de brief van de zoon meer een zaak voor een psychiater dan voor de kerkenraad. De kerkenraad vroeg schriftelijk aan Aalders of hij inderdaad niet achter de brief van zijn zoon stond. Tevens vroeg men uitstel van zijn keuze voor Enschede en vroeg men om een gesprek.²⁹ Aalders repliceerde op 27 juni. Hij wilde geen conflict met zijn kerkenraad, maar hij voelde zich in een lastig parket gebracht. Hij moest of zijn zoon afvallen, of hij zou het conflict verscherpen. Aan dit dilemma trachtte hij te ontkomen door de gestelde vragen te beantwoorden met twee tegenvragen. Was de kerkenraad bereid te wachten op zijn volledig herstel? En was de kerkenraad bereid maatregelen te nemen die herhaling zouden kunnen voorkomen? Op 1 juli volgde weer overleg, maar dat leverde geen nieuwe gezichtspunten op. Op 2 juli 1931 schreef Aalders de kerkenraad dat hij het beroep naar Enschede had aangenomen.³⁰

Het is niet waarschijnlijk, zoals Langeveld suggereert, dat er een direct verband bestaat tussen de kwestie van de spreekbeurt voor de CDU en zijn vertrek naar Enschede.³¹ De interne verhoudingen waren tot aan zijn ziekte redelijk goed geweest. Wellicht dat het Amsterdamse klimaat in het algemeen voor Aalders teveel spanning opriep. Het is bijvoorbeeld bekend dat de verhoudingen in Amsterdam ook in het persoonlijke niet altijd even goed waren. Buskes bijvoorbeeld kon slecht met Geelkerken overweg.³² Hier zal nader onderzoek het beeld kunnen verscherpen. In ieder geval: Aalders had behoefte aan een rustiger werkkring en vertrok naar Enschede. Helaas is het archief van deze gemeente tot nog toe onvindbaar.³³ We weten dus betrekkelijk weinig over deze periode. Dat klemmt des te meer omdat Aalders ook daar niet zonder conflict is weggegaan. De officiële mededelingen hierover melden dat hij 'om persoonlijke' redenen overstapte naar de hervormde kerk. Ik kom hierop terug.

Niet-kerkelijke contacten

Met dat de vervreemding tussen Aalders en het hv toe begon te nemen, zien we hoe hij buiten de kerk op zoek ging naar een verdieping van het geestelijk leven. Zo had hij contact met de De Nederlandsche Christen Gemeenschapsbond, met de Oxford Groep

(Frank Buchman) en met de Orde van de getrouwe getuigen van de komende Christus.

a. De Nederlandsche Christen Gemeenschapsbond

In 1929 kwam Aalders in aanraking met de NCGB, waarvoor in *Woord en Geest* aandacht vroeg.³⁴ In 1933 was hij ondervoorzitter van deze bond.³⁵ In dat jaar verscheen een bundel waarin velen van hun sympathie voor de Bond getuigden. Ook Aalders schreef een bijdrage. Wat was dit voor bond?

Nadat er in de eerste decennia van de twintigste eeuw herhaaldelijk opwekkingsachtige bewegingen waren geweest (Tentzending e.d.), ontstond bij sommigen de behoefte aan een organisatie die de aangeraakte gelovigen geestelijk onderdak zou bieden.³⁶ Vooral in de grotere kerken deed die behoefte zich voelen. Drijvende kracht achter deze beweging was de hervormde predikant H.J. Couvée. 'Onze bedoeling is die kinderen Gods in Christelijke gemeenschappen samen te brengen, te trachten in hun geestelijke verzorging te voorzien, en ze te bewaren voor de kerken waartoe ze behoren.'³⁷ Kortom, het is een gezelschap van mensen zich aangesproken wisten door de opwekkingsbeweging, maar daarmee in hun eigen kerk niet goed uit de voeten konden. Het was een Evangelisch Werkverband avant la lettre, zo is mijn indruk. Ook Aalders heeft zich dus door deze beweging aangesproken gevoeld. Hij waardeerde in de eerste plaats de wijze waarop deze Bond het evangelisatie-werk ter hand had genomen. Daarbij zette de Bond zich niet tegen de kerken af, maar wilde hij werken tot verlevendiging van de kerk. Een tweede punt dat hem raakte, was het oecumenisch karakter van de Bond. De Bond wilde een 'band vormen, afgescheiden van de vraag naar kerkelijke verschillen in belijdenis en organisatie, tussen de kinderen Gods.'³⁸ Hij hoopte dat de Bond een 'Koninkrijk Gods beweging' zou worden. 'Hoe gaarne zou ik daaraan met mijn bescheiden gaven en krachten willen meewerken.' Hoe lang Aalders zich in deze kring bewogen heeft is niet duidelijk. Rond 1936 kende de Bond een moeilijke fase, toen Couvée en anderen afhaakten omdat de Bond steeds verder van de kerken af kwam te staan. Waarschijnlijk haakte ook Aalders af in die tijd.

b. De Oxford Groep

Rond 1932 verkeerde Aalders in de kringen van de Oxford Groep.³⁹ Het is onbekend langs welke weg hij daarmee in aanraking was gekomen.⁴⁰ De grote verspreiding van deze beweging in Nederland moest in feite nog op gang komen, maar reeds in 1932 verzorgde Aalders de vertaling van Geoffrey Allen, *He that cometh*.⁴¹ Hij was er dus betrekkelijk vroeg bij. Ook had hij enkele malen samenkomsten van de Oxford Groep bijgewoond.⁴² Uit

³⁴ *Woord en Geest*, 3 en 10 mei 1929. Zie ook *Woord en Geest* van 3 januari en 7 en 21 februari 1930, waarin hij schrijft over zijn ervaringen met het fenomeen gebedskring.

³⁵ Zie J.C. Aalders e.a., 'k Heb geloofd en daarom zing ik. Tien jaren gemeenschapsarbeid in Nederland. Beoordelingen en getuigenissen omtrent den Nederlandschen Christelijken Gemeenschapsbond (Zeist 1933) 9. Andere bestuursleden waren onder meer dr J.D. Schmidt, ds H.J. Couvée en W. ten Boom. E. Zorn stelde mij een manuscript over de geschiedenis van de Bond ter beschikking, *Kerk en gemeenschap. 75 jaar Nederlandse Christelijke Gemeenschapsbond*. Voor zover ik kan nagaan is dit manuscript niet uitgegeven als boek. Het berust inmiddels bij het HDC van de vu.

³⁶ Zie het 'Naschrift' in: J.H. Gunning J.Hzn, *Kerk en gemeenschap. Woord bij gelegenheid der vestiging van den Nederlandschen Christelijken Gemeenschapsbond* (Leiden 1923) 22-26.

³⁷ *Kerk en gemeenschap*, 22.

³⁸ *Tien jaren*, 32-33.

³⁹ Zie over deze beweging H.D. de Loor, *Nieuw Nederland loopt van stapel. De Oxford Groep in Nederland. Een sociale beweging van het Interbellum* (Kampen 1986).

⁴⁰ De Loor kon het persoonlijk archief van ds H. van

Schothorst, die jarenlang een belangrijke rol speelde in deze beweging, raadplegen. Het is onbekend waar dit is gebeven.

⁴¹ G. Allen, *Hij die komt* (Amsterdam 1932).

⁴² Recensie van B. ter Haar Dzn, *De Oxford Groep beweging* (Assen 1935), *Woord en Geest*, 29 november 1935.

⁴³ Later heeft hij zich van de Oxford Groep afgekeerd. Zie De Loor, *Nieuw Nederland*, 255, noot 11.

⁴⁴ *Woord en Geest*, 29 juni 1934. Zie ook 8 februari 1935.

⁴⁵ *Woord en Geest*, 10 augustus 1934.

⁴⁶ Zie bijvoorbeeld *Woord en Geest*, 1 februari 1935.

⁴⁷ G.F.W. Herengreen, *Een handjevol verkenners. Ontstaan en geschiedenis van het 'HV', de Gereformeerde Kerken in Nederland in Hersteld Verband* (Baarn 1976) 103-109, over de spiritualiteit binnen H.V.

⁴⁸ Over deze beweging schreef H. te Winkel, *De Orde van getuigen van Christus. Een eerste beschrijving* = scriptie kerkelijk examen theol.fac. UvA 9 november 1983. (In te zien bij het NIOD). Te Winkel heeft vooral aandacht voor de periode 1938-1941, toen het blad *Evangelie en Volk* verscheen. In die tijd speelde W.Th. Boissevain een leidende rol. Zie ook Harmjan

het *Woord vooraf* bij de vertaling blijkt dat Allen voorheen een aanhanger van de theologie van K. Barth was geweest, maar onder invloed van de Oxford Groep tot een persoonlijker geloofsbeleving was gekomen.⁴³ Dat sprak Aalders aan. Want nog in 1934 meende hij dat het noodzakelijk en mogelijk was Barth en Buchman met elkaar te verzoenen.⁴⁴ Zo groot achtte hij de verschillen tussen beiden niet, bovendien zouden beiden daar hun voordeel mee kunnen doen. Toch nam hij kort daarna openlijk afstand van de Oxford Groep vanwege het gebrek aan theologische diepte. Dankbaar constateerde hij dat God zijn oog voor dit gebrek van de Oxford Groep had geopend door de dialectische theologie.⁴⁵ Wel bleef Aalders de Oxford Groep met sympathie bejegenen in zijn boekbesprekingen voor *Woord en Geest*.⁴⁶

Met deze sympathie voor de Oxford Groep stond Aalders niet alleen. Vele predikanten in de hervormde kerk hebben grote waardering gehad voor deze beweging. Deze waardering nam pas af nadat de Groep vanaf 1937 een andere koers insloeg. Van toen af aan kwam de nadruk te liggen op massa-bijeenkomsten. Bovendien veranderde de inhoud van de boodschap: van een oproep tot bekering tot Christus naar een oproep tot morele herbewapening. In de kring van het HV leefde van meet af aan bezwaren tegen de Oxford Groep, vooral bij de aanhangers van K. Barth, zoals bijvoorbeeld Buskes.⁴⁷

c. De Orde van getrouwe Getuigen

Van beide genoemde bewegingen, de Oxford Groep en de Gemeenschapsbond, kan weinig kwaad worden gezegd. Aalders verkeerde in goed en gerespecteerd gezelschap. J.H. Gunning J.H.zn voelde zich met de Gemeenschapsbond verwant, de Utrechtse hoogleraar M. van Rhijn en zijn vrouw waren enthousiaste volgelingen van Frank Buchman. Anders lag dat met de volgende beweging waarmee hij zich heeft ingelaten. Want in 1934 komen we Aalders tegen als 'geestelijk leider' van *Orde van getrouwe Getuigen van de komende Christus*.⁴⁸

Reeds vóór de officiële oprichting van deze orde, in november 1934, had Aalders contacten met de leider, G.J.K. baron van Lynden van Horstwaerde.⁴⁹ Dat blijkt uit zijn bijdrage in het blaadje *Mededelingen* uit de zomer van 1934.⁵⁰ Het ligt voor de hand dat Aalders hem heeft leren kennen op een samenkomst van de Oxford Groep of via de Gemeenschapsbond. Ook de Bond had, net als de Oxford Groep, allerlei relaties met patricische en adellijke kringen. Aalders was op dat soort contacten gesteld. Hoe dan ook, de opwekkings sfeer waarin zowel Van Lynden als Aalders leefden, heeft een belangrijk stempel gezet op de eerste publicaties van deze beweging. Ook de oecumenische tendenties die overal in de eerste

publicaties van de Orde aanwijsbaar zijn, moeten Aalders hebben aangesproken. Precies dezelfde punten die hem ook in de Gemeenschapsbond hadden aangesproken.

De kleine kring aanhangers van de Orde begon met het verspreiden van een oproep om te komen tot een nieuwe Reveilbeweging, een interkerkelijke gebeds- en geloofsgemeenschap. Daarbij werd een ont koppeling van kerk en (christelijke) politiek beoogd, en ook dat zal Aalders zeker aangesproken hebben. Of hij zich gerealiseerd heeft waar hij instapte? Zijn achtergebleven broeders in de GKN in ieder geval wel, van meet af aan was deze beweging voor de GKN niet aanvaardbaar. Want onder deze dunne sluier van een als a-politiek aangediend praktisch christendom, verborg zich een politieke zaak. Er werd positie gekozen voor de NSB, die 'volkomen Gods oppeleiding erkent en daarnaar zal handelen'.⁵¹ Anderzijds was de binding aan de NSB in dit gezelschap voortdurend onderwerp van discussie, en Van Roon merkt op dat er juist in de beginjaren een groot verloop van functionarissen was, omdat de politieke doelstelling niet helder was. Men kwam daar pas langzamerhand achter.⁵² Het is daarom onjuist te stellen dat Aalders na zijn Oxford-periode in NSB-richting afboog, zoals De Loor beweert, of hem te typeren als een NSB-predikant, zoals H. Dam doet.⁵³ Het is integendeel zo dat Aalders de Orde volgens een officiële rondzendbrief verlaten heeft vanwege de strakke binding aan de NSB. Dam noemt het jaar 1936 als jaar van de breuk.⁵⁴ Een breekpunt zou wel eens gevonden kunnen worden in een brief van 21 maart 1936 aan G.A. Wumkes, die wel wat voor de Orde voelde. Aalders was op dat moment nog lid van de orde.⁵⁵ Hij schreef aan Wumkes:

Maar dat uit ons geloof licht voor de orde en de gang van het natuurlijk leven voortvloeit, beaam ik met u. Scheppingsorde ziet een christen echter steeds in geloofslicht. Schepping kent hij door den Schepper, die zich ons openbaart in Chr. J., Zijn zoon. Natuurlijke kennis ken en erken ik niet. Kent u Theologische Existenz n 6 van Ernst Wolf? Martin Luther, das Evangelium und die Religion? Kan ik zeer aanbevelen.

Het klinkt allemaal nogal barthiaans. Lag hier uiteindelijk een breekpunt met de Orde? Heeft Barth hem de ogen geopend, zoals deze hem eerder de ogen opende voor de zwakke kanten van de Oxford Groep? Het lijkt er wel op. In een latere publicatie van de Orde wordt een dringende oproep gedaan Gods openbaring in de geschiedenis te erkennen.⁵⁶ De vrome Orde ging Aalders daarmee een evangelische stap te ver. Zijn verblijf in deze kring moet dan ook geïnterpreteerd worden binnen het kader van zijn zoektocht

Dam, *De NSB en de kerken. De opstelling van de Nationaal Socialistische Beweging in Nederland ten opzichte van het christendom en met name de Gereformeerde Kerken 1931-1940* (Kampen 1986) 109-113.

⁴⁹ G.J.K. van Lynden van Horstwaerde was penningmeester van de Centrale Bond voor Inwendige Zending en van de Christelijke Philantropische inrichtingen, lid van het bestuur van het Diaconessenhuis in Hilversum en voorzitter en beheerder van de 'Hemmen-sche Fondsen'. Zie Harmjan Dam, *De NSB en de kerken*, 109.

⁵⁰ Van Roon, *Protestants Nederland en Duitsland 1933-1941* (Utrecht-Antwerpen 1973) 126, verwijst in noot 398 naar *Mededelingen* no 2 (juli 1934, blz 12). Ik heb dit nummer niet kunnen achterhalen. In de correspondentie met Van Lynden trof ik geen brieven van of aan Aalders aan. NIOD, NSB 194e,f, g, Doc I, 1086, Doc II, 602 A.

⁵¹ Van Roon, *Protestants Nederland*, 125-126.

⁵² Van Roon, *Protestants Nederland*, 126.

⁵³ De Loor, *Nieuw Nederland*, 190; Dam, *De NSB*, 175, noot 45.

⁵⁴ De officiële rondzendbrief bevindt zich in het NIOD te Amsterdam, NSB 194 f. De brief is niet gedateerd. In geen enkel stuk van de Orde na 1936 trof ik Aalders'

naam aan. Vóór die tijd slechts een enkele maal. Of Aalders aan publicaties van de Orde heeft meegewerkt is me niet bekend.

⁵⁵ De brieven bevinden zich Tresoar. Fries Historisch en Letterkundig Centrum. Het betreft vier brieven, uit de maanden mei-oktober 1936. De Orde komt daarin regelmatig ter sprake.

⁵⁶ Ik vond dit pamflet als los vel ingevouwen in bovengenoemde brochure. Met de hand staat erop geschreven: Orde der Getuigen, december 1941.

⁵⁷ Van Roon, *Protestants Nederland en Duitsland 1933-1941*, 54-55. De andere deputaten waren Geelkerken en L. Nieuwpoort. De tekst van deze verklaring in *Woord en Geest*, 29 juni 1934.

⁵⁸ Langeveld, *Protestants en progressief*, 368.

⁵⁹ Nationaal Archief 's Gravenhage, Plaatsingslijst van het archief van de Gereformeerde Kerken in Hersteld Verband, 1926-1948. Het gaat om de classisvergadering van 17 maart 1936.

⁶⁰ In een brief van 21 maart aan Wumkes schreef Aalders: 'In aansluiting aan ons gesprek van Dinsdag 10 maart waaraan ik aangename herinnering houd, bericht ik u – gelijk de dagbladpers reeds meldde – dat de beslissing 17 maart op de classis gevallen is. Dr Geelkerken heeft mij geprest tot een uitspraak, ik meende te moeten

naar een intensieve vorm van spiritualiteit, die hij binnen het HV niet kon vinden. Wellicht kan daarnaast gewezen worden op een weerstand tegen de vermenging van kerk en politiek, een weerstand die reeds in zijn gereformeerde jaren aanwezig was. Zijn kritiek op de kuyperiaanse identificatie van geloof en een bepaalde politieke richting speelde ook een rol in zijn Amsterdamse HV jaren. Dat wil niet zeggen dat hij politiek 'nergens' stond. Als deputaat was Aalders nauw betrokken bij de opstelling van een steunbetuiging aan Barth en de zijnen in hun strijd tegen de Duitse overheid.⁵⁷ Naar aanleiding van zijn activiteiten op dit front publiceerde hij op 7 februari 1934 een artikel over de Duitse kerkstrijd, die hij 'indrukwekkend' noemde. Kern van de zaak was de vrijheid van het evangelie, die hij stelde boven de gehoorzaamheid aan de wet. Hij stemde in met Karl Barth die gesteld had dat waar men zich hier liet verleiden tot een compromis, alles verloren was. En in maart 1936 – hij was nog lid van de Orde – trad hij op voor de Gereformeerde Vereeniging voor Daadwerkelijke Vredesactie, een beweging die bepaald anders gekleurd was dan de *Orde*.⁵⁸ Aan een identificatie van politiek en kerk had hij een grote hekel. Toen deze identificatie ook binnen de Orde steeds duidelijker werd, haakte Aalders af, daarbij gesteund door barthiaanse theologische inzichten.

Afscheid van Hervormd Verband

In 1936 stapte Aalders over naar de hervormde kerk. Het *Jaarboek HV* 1937 meldt onder Enschede dat met zijn vertrek een einde kwam aan een verdrietige periode. Voor nadere informatie zijn we aangewezen op het archief van de classis, zoals in het HV de landelijke vergaderingen van alle kerken werd genoemd, maar ook die maakt ons niet veel wijzer.⁵⁹ Vast staat slechts dat de verhoudingen te Enschede tussen predikant en kerkenraad niet goed waren en dat Aalders verklaard had niet langer predikant binnen het HV te kunnen blijven. Wel wenste hij de kerk van Enschede te blijven dienen totdat hij een beroep van een hervormde gemeente had ontvangen. Kerkvisitatoren echter adviseerden tot losmaking. Tijdens de behandeling ervan op de classisvergadering spitste de zaak zich toe op het 'reformatiebeginsel.' Aalders was dat als zondig gaan beschouwen, en daarvan had hij in een preek bij de herdenking van de Afscheiding getuigenis gegeven. Geelkerken merkte op dat als Aalders werkelijk Afscheiding en Doleantie zonde achtte, hij niet om praktische redenen predikant binnen het HV kon blijven. Maar hij bespeurde hierover toch aarzeling bij ds Aalders. Was deze zo zeker van zijn zaak? Dat was hij inderdaad niet. Geelkerken, gesteund door Buskes, wenste klaarheid.⁶⁰ Zo onder druk gezet, stelde Aalders dat zijn voorkeur dan lag bij de hervormde kerk.

Een poging om de beslissing uit te stellen en later nader met elkaar te spreken lukte niet. Enschede zat zonder predikant. Voor de betrokkenen bleef er een waas van geheimzinnigheid hangen over Aalders' vertrek naar de Nederlandsche Hervormde Kerk.⁶¹

Nadat Aalders colloquium doctum had gedaan voor het Provinciaal Kerkbestuur van Noord Brabant en Limburg werd hij in 1937 hulpprediker te Haarlem. Hij verving daar K.H. Miskotte, die voor een half jaar naar Nederlands-Indië was vertrokken. Na terugkeer van Miskotte werd Aalders hulpprediker in Amsterdam. Het waren goede jaren, waarin hij in alle rust en met vrucht zijn werk als predikant deed. Hij trad niet meer naar buiten. Na de oorlog was hij nog een jaar ziekenhuis predikant te Den Haag. Nadien openbaarde zich een zware depressie. Aan theologie waagde hij zich niet meer. Hij las stichtelijke lectuur en schreef gedichten. Op 12 februari 1966 overleed hij te 's Gravenhage. Aan een heftig beleefd bestaan was een einde gekomen.

Conclusie

Harmjan Dam typeert Aalders als zwervend. Dat oordeel is eveneens door Venemans op Aalders toegepast.⁶² Ik zou eerder willen stellen dat er een continue lijn door het theologisch en christelijk leven van Aalders loopt. Aalders zocht een andere, bevindelijker sfeer dan hij in de GKN en in het HV vond. In het zoeken naar zo'n levenskring zit het zwervende. Want dit aspect van zijn vroomheid, de bevindelijke inslag, deed hem zich ongelukkig voelen in de GKN. En het was dat aspect van zijn vroomheid, dat hem aantrok in de Gemeenschapsbond; dat aspect van zijn vroomheid bracht hem tot een ontmoeting met de Oxford Groep, dat aspect van zijn vroomheid leidde tot zijn betrokkenheid bij de Orde. Het ging Aalders om de levende realiteit Gods die alle systemen en kerken relativeerde, om een 'beleefd' geloof.

In mijn studie over de Faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit heb ik erop gewezen dat de crisis der cultuur velen deed zoeken naar een nieuw houvast.⁶³ Voor sommigen werd de innerlijke ervaring het kompas. Buiten de kerk kan gewezen worden op de groeiende invloed van Krishnamurti, binnen de kerk speelde deze behoefte een grote rol bij in de zogenaamde beweging der jongeren, waartoe ook Aalders wordt gerekend.⁶⁴ In dit kader is het opmerkelijk dat voor een aantal van hen die later net als Aalders bij het 'Hersteld Verband' terecht kwamen, de beleving van het geloof buitengewoon belangrijk was. Ik denk hier aan C. Vermaat,⁶⁵ die zich verwant voelde met de opwekkingsbeweging in Bad Boll, aan W.E. van Duin,⁶⁶ aan J.G. Ubbink die in 1916

kiezen voor de NHK en stantepede ben ik los verklaard van alle diensten in het HV.' *De Heraut*, van 29 maart 1936 maakte er slechts kort melding van. Zo ook *Tubantia* van 22 maart 1936.

⁶¹ Zie een artikel van L. Diepersloot in *Het Kerkblad van de Gereformeerde Kerken in Hersteld Verband* van 12 april 1936 en een artikel van Geelkerken in *Woord en Geest*, 12 juni 1936.

⁶² *Biografisch Lexicon*, II, 10; Dam, *De NSB*, 110-111 en 175, noot 45.

⁶³ M.J. Aalders, *125 jaar Faculteit der Godgeleerdheid aan de Vrije Universiteit* (Zoetermeer 2005) 125-126.

⁶⁴ Ook Anema, *Onze tijd en onze roeping. Een woord aan ons gereformeerde volk* (Rotterdam 1921) 33-44, zag in deze behoefte aan 'subjectiviteit' het kenmerk van de 'jongeren'.

⁶⁵ Zie over hem J. Exalto, 'Dominee tegen het formalisme. De ambtelijke lijdensweg van Cornelis Vermaat (1874-1960)', *Tijdschrift voor Nederlandse Kerkgeschiedenis* 2 (1999) 3-12.

⁶⁶ Zie over hem K.W. de Jong, 'Willem Eliza van Duin: een "bijzonder tragische figuur". Achtergronden van de procedure tegen W.E. van Duin (1883-1953), predikant van de Gereformeerde Kerk te Haarlemmermeer-Oostzij, in 1926', *JGNP* 4 (1996) 47-90.

reeds een heftige theologische discussie had met S. Greijdanus over objectiviteit en subjectiviteit,⁶⁷ aan J.G. Geelkerken, die in de jaren dertig regelmatig ‘bijtankte’ op de opwekkingsbijeenkomsten die door ds P. Stegenga Azn te Hattem werden georganiseerd. Het is deze behoefte aan geloofsverdieping die ook duidelijk valt af te lezen uit *Woord en Geest*. Het was, bij alle aandacht voor de Duitse kerkstrijd, een vroom blad, en ik kan me dan ook niet aan de indruk onttrekken dat het latere beeld van het HV sterk bepaald wordt door de oecumenische gerichtheid en de politieke betrokkenheid van dit kerkverband, thema’s die, anders dan dat van de spiritualiteit, de Tweede Wereldoorlog hebben overleefd. Dit beeld van het HV mag wel iets genuanceerd worden. Aalders was bepaald niet de enige die zocht naar verdieping, in hem sprak de behoefte van een hele generatie, de generatie die geschokt was door de crisis van de cultuur.

⁶⁷ Zie over deze discussie onder meer Stellingwerff, *De VU na Kuiper*, 80-84; J. Faber, ‘Greijdanus’ strijd tegen het subjectivisme’, in: G. Harinck (red.), *Leven en werk van prof. dr. Seakle Greijdanus* (Barneveld 1998) 97-118.

De beginselverklaring van de Kerkelijke Conferentie van 11-13 oktober 1926

De Kerkelijke Conferentie, bijeen te Amsterdam van 11-13 October, acht het wenschelijk zich te verklaren omtrent haar verhouding tot de Gereformeerde Kerken in Nederland.

Zij spreekt uit, van harte te begeeren, dat de tengevolge der besluiten van de Buitengewone Generale Synode van Assen 1926 verbroken eenheid van kerkelijk samenleven tusschen de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Kerken van het herstelde Kerkverband wederom worde hersteld.

Zij acht dit echter alleen mogelijk, indien de Gereformeerde Kerken in Nederland onvoorwaardelijk buigen voor het volstreckte gezag van Gods Woord en dus terugkeeren tot ongerepte trouw aan de Drie Formulieren van Eenigheid en onverzwakte handhaving der geldende Kerkenordening.

Voorts is de conferentie er zich van bewust, dat de groep van Gereformeerde belijders, welke zij weet te vertegenwoordigen, van heeler harte wenscht te leven uit het waarachtige, Gereformeerde levensbeginsel, dat, gedragen door de Heilige Schrift en onder de voortgaande leiding en loutering van den Heiligen Geest, de eeuwen door de kracht is geweest van het Gereformeerde volksdeel hier te lande.

De conferentie gevoelt zich daarom één met allen, die uit dit zelfde beginsel begeeren te leven, ofschoon, niet het minst tengevolge van allerlei misleidende voorlichting, deze eenheid door velen, met wie zij niettemin wezenlijk bestaat, ontkend wordt.

De conferentie is van oordeel, dat met name in de laatste jaren een bedenkelijke achteruitgang en veruitwendiging van het geestelijk leven in den kring der Gereformeerde Kerken viel te constateren, waaraan wij allen voor God schuld dragen. Mede daardoor zijn velen vervreemd van een kerkgemeenschap, die voeding en leiding had behooren te geven aan hun geloofsleven. Zeer velen ook vonden binnen haar met name geen bevrediging voor de rechtmatige behoefte van hun hart aan persoonlijke toepassing der Goddelijke waarheid.

De conferentie is eveneens overtuigd, dat anderen, die meer in het bijzonder vroegen naar bezinning omtrent de beteekenis van het Gereformeerde beginsel en naar de toepassing daarvan in het leven van den tegenwoordigen tijd op onderscheiden gebied, in den eigen kring hunner kerken niet het vertrouwen en begripen ontmoetten, dat hun toch naar den eisch eener Christelijke gemeenschap had behooren geschonken te worden.

Onder deze omstandigheden zijn de kerken en haar leden geroepen tot een groote en alzijdige taak, die in het geloof behoort te worden aangevat en wier vervulling met 's Heeren hulp in voorzichtige beslistheid moet worden nagestreefd.

Dienaangaande spreekt de conferentie tenslotte uit, dat moet worden afgewezen enerzijds elk pogen om wat in den grond der zaak wereldsgezindheid is te vereenzelvigen met wezenlijke arbeid voor Gods Koninkrijk, anderzijds iedere neiging om een ernstig zich wijden aan bovenbedoelde taak verdacht te maken als een verslapping in trouw aan het beginsel.